

Д. А. Міщенко,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті розглядаються теоретичні засади державного регулювання сільського господарства України, наводиться класифікація методів державного регулювання сільського господарства, для подальшого розвитку аграрного сектора України пропонується застосування і впровадження концепції державного регулювання аграрного сектора економіки.

Theoretical principles of government control of agriculture of Ukraine are examined in the article, classification of methods of government control of agriculture is pointed, for subsequent development of agrarian sector of Ukraine application and introduction of conception of government control of agrarian sector of economy is offered.

Ключові слова: державне регулювання, сільське господарство, економічний механізм, методи державного регулювання, класифікація, концепція державного регулювання аграрного сектора економіки.

Key words: government control, agriculture, economic mechanism, methods of government control, classification, conception of government control of agrarian sector of economy.

ВСТУП

Державне регулювання аграрного сектора економіки здійснюється у вигляді комплексу заходів у аграрному секторі шляхом економічного впливу держави на процеси виробництва, переробки, реалізації сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства з метою збереження продовольчої безпеки країни та її регіонів, стабілізації агропромислового виробництва та подолання галузевих диспропорцій. Отже, державне регулювання аграрного сектора економіки являє собою комплекс заходів держави, спрямованих на скерування поведінки аграрного товаровиробника в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади цілей.

Складові елементи економічного механізму державного регулювання повинні створити оптимальні умови для розвитку аграрної галузі як головної у народногосподарському комплексі. У своєму розвитку галузі сільського господарства характеризуються певними особливостями, а саме: значним впливом природно-кліматичних факторів на характер і організацію виробництва; сезонністю виробничих процесів; об'єктивною необхідністю використання частини виробленої продукції як засобів виробництва; універсальністю основного засобу виробництва — землі; розробкою і реалізацією цільових програм розвитку виробничої і соціальної інфра-

структур; фінансовою підтримкою галузей АПК. Усе це зумовлює особливості формування ринкових відносин в агропромислового комплексу та особливості методів його державного регулювання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — дослідити теоретичні засади державного регулювання сільського господарства України, розглянути класифікацію методів державного регулювання сільського господарства, проаналізувати можливі шляхи подальшого розвитку методів державного регулювання аграрного сектора економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

У науковій літературі механізм державного регулювання економіки описується через визначення основних його елементів: суб'єкта, об'єкта, методів і засобів. Суб'єктом державного регулювання економіки є держава в особі державних органів — президента, парламенту, уряду, місцевих адміністрацій. Однак деякі дослідники вважають, що суб'єкти державного регулювання — це виразники та виконавці господарських інтересів, насамперед соціальні групи, які відрізняються одна від одної за такими ознаками, як майно, доходи, види діяльності, професія, регіональні та галузеві інтереси [7].

Головною рисою суб'єкта державного регулювання є наявність у нього

певної компетенції і владних повноважень, які дають змогу втілювати свою волю у формі управлінських рішень, керівних команд, обов'язкових до виконання [1]. Об'єктом державного регулювання є сільське господарство, а також соціально-економічні процеси, що супроводжують його розвиток в т.ч. структурні зрушення в галузях та їх розміщенні, інвестуванні, інноваціях тощо.

Основним принципом державного втручання в країнах з ринковою економікою залишається пріоритетність ринкового саморегулювання. Адже вважається, що ринок здатний до певної міри самостійно регулювати виробництво і реалізацією продукції, тому саме через ринковий механізм здійснюється фінансування сільськогосподарських товаровиробників [8].

Держава в особі органів управління і за допомогою відповідних методів виконує такі функції з регулюванням розвитку аграрного сектора економіки: визначає пріоритетні напрями розвитку сільського господарства та пріоритетні напрями спрямування інвестицій на його розвиток; регулює земельні відносини; здійснює заходи щодо стабілізації продовольчого постачання; здійснює підтримку пріоритетних галузей і сфер сільського господарства через пряме бюджетне фінансування, механізмів дотацій, цільове субсидування; сприяє здійсненню процесів роздержавлення, приватизації та розвитку нових форм господарювання; встановлює механізм формування державних замовлень та контрактів на поставку до державних ресурсів сільського господарської продукції та сировини; здійснює індикативне планування розвитку аграрного сектора економіки регіону; регулює ціни на деякі види продовольства; визначає рівень орієнтованих закупівельних стартових цін і механізмів їх індексації відповідно до інфляційних процесів.

У теорії державного регулювання економіки наголошується на необхідності системного підходу до вибору засобів і методів впливу держави на суб'єктів економічних відносин. У літературі зустрічається різна класифікація методів державного регулювання економіки в залежності від обраних критеріїв. В.Є. Воротін зокрема, виділяє дві групи методів державного регулювання економіки, використовуючи дві ознаки: форми впливу та засоби впливу. За формами впливу він виділяє прямі та непрямі методи регулювання, за засобами впливу — правові, адміністративні, економічні та пропагандистські методи [4].

Правове регулювання здійснюється шляхом розробки і введення в дію законодавчих і нормативних актів. У перші роки незалежності України державні органи не здійснювали регулюючого втручання в обмінні процеси на аграрному ринку, в останні ж роки ці питання загострюються і дістають певне відображення в законодавчо-нормативних актах. Так, Законом України "Про державну підтримку сільського господарства України", прийнятому Верховною Радою в 2004 р., визначений подальший розвиток аграрного сектора економіки.

Адміністративне регулювання (управління) спирається безпосередньо на силу державної влади і включає заходи

заборони, дозволу, примушення. До адміністративних заходів відносяться: відстежування паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію з метою своєчасного корегування граничних цін; визначення пріоритетних напрямів дотацій і інвестицій; контроль за дотриманням стандартів на сільськогосподарську продукцію і продовольство; встановлення квот, митного збору на импорт або експорт сільськогосподарської продукції і продовольства з метою захисту вітчизняних товаровиробників і продовольчого ринку; переорієнтація органів державного управління АПК відповідно до формування якісно нової структури, адекватній ринковій економіці; розвиток функцій місцевого самоврядування.

Економічне регулювання ґрунтується на економічних інтересах товаровиробників у сфері агропромислового виробництва і матеріальному стимулюванні розвитку певних видів діяльності згідно потребам суспільства. Економічне державне регулювання українського аграрного комплексу є складним поєднанням багатьох елементів. Воно здійснюється через цінову, податкову, соціальну політику; бюджетне фінансування; кредитування і страхування сільського господарства; регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, відносин підприємств сільського господарства і промисловості, торгівлі, переробної промисловості, інфраструктури і сфери послуг.

Економічні заходи включають: закупівлі сільськогосподарської продукції; систему регулювання цін на сільськогосподарську продукцію; пільгове і пріоритетне кредитування інвестиційних проектів; пільгове страхування врожаю певних видів сільськогосподарських культур, особливо в регіонах ризикового землеробства; дотації до цін на продукти харчування для зниження витрат споживачів; диференціацію в оподаткуванні виробництва окремих видів продукції агропромислового комплексу; експортні й импортні тарифи або субсидії на продукцію; диференціацію транспортних тарифів на перевезення сільськогосподарської продукції і продовольства тощо [3].

Відомою є також класифікація методів державного регулювання економіки залежно від характеру впливу на об'єкт регулювання. Виходячи з цього критерію, дослідники виділяють адміністративні, економічні, донорські, протекціоністські методи [9]. Аналізуючи цю класифікацію, можна зробити висновок, що в ній використані два критерії: засоби впливу (адміністративні, економічні методи) і характер впливу (донорські, протекціоністські). Класифікацію методів за характером впливу можна розширити за рахунок включення стимулюючих, заборонних, обмежувальних і підтримуючих методів. Певну теоретичну цінність являє собою класифікація методів регулювання економічної діяльності, в основу якої покладено дев'ять критеріїв: суб'єкти впливу, час дії, характер впливу, масштаби втручання, зміст, спосіб прийняття, характер дії, рівень впливу, об'єкти впливу [9]. Усі названі підходи мають право на життя в залежності від того, на який аспект державного регулювання економіки спрямовано увагу дослідників [4].

Держава, використовуючи сукупність важелів впливу на економіку, може стимулювати або стримувати розвиток певних виробничих відносин, розвивати або гальмувати підприємницьку діяльність, тобто відігравати прогресивну або регресивну роль у розвитку тієї чи іншої економічної системи. У теорії державного регулювання економіки більшість авторів наголошують на необхідності системного підходу до вибору засобів та методів впливу держави на суб'єктів економічних відносин — "регулюванню підлягають складні процеси життєдіяльності суспільства, на які нездатні ефективно впливати окремі важелі або будь-які їх вибіркові незбалансовані комбінації. Результативність державного регулювання підвищується, якщо ці важелі застосовуються не випадково чи під тиском груп спеціальних інтересів і кон'юнктури, а системно, виходячи з довгострокових цілей і поточних завдань соціально-економічного розвитку" [2].

Досвід зарубіжних країн показує, що, застосовуючи методи державного регулювання в економіці, можна досягти успіху у вирішенні ряду питань, але водночас це може породити і низку інших проблем. Ця обставина примушує державу обирати оптимальний варіант свого втручання в економіку шляхом поєднання методів і засобів державного регулювання економіки [5]. При цьому повинні бути враховувані як політичні, так і соціально-економічні процеси в країні, питома вага державної власності, рівень підприємницької активності ринкових суб'єктів, розвиток ринкової інфраструктури тощо.

Державна підтримка сільськогосподарських виробників у різних країнах має велику історію, вона спочатку вводилась саме в кризово-депресивні періоди аграрного розвитку. Тому є всі підстави вважати, що сільське господарство розвинених зарубіжних країн досягло високих показників ефективності завдяки тривалій фінансовій підтримці держави. Так вважає і один з авторитетних американських економістів Дж.К. Гелбрейт: "Державне втручання в інтереси сільського господарства — успішнішого сільськогосподарської технології, підтримка сільськогосподарських цін для заохочення нових методів — має істотне значення для збалансованого розвитку... У відсутності таких суспільних заходів надходження продуктів харчування... було б недостатнім, а вартість (подібно вартості життя і медичної допомоги) дуже високою... Здебільшого в результаті таких державних заходів розвиток сільського господарства був задовільним в промислово розвинених країнах. Якщо виявиться сільське господарство вільним від державного втручання... розвиток, безперечно, був би недостатнім, а до теперішнього часу, можливо, і небезпечно низьким" [6].

ВИСНОВОК

Для обґрунтування подальших напрямів розвитку сільського господарства України потрібна розробка принципово нового методичного підходу, що надає б можливість здійснювати управління та регулювання у сфері державної підтримки сільськогосподарського виробництва на перспективу. На сьо-

годні ці напрями є недосконалими. Серед основних причин цього є недотримання вимог законів України, що призвело до невиконання таких стратегічних завдань, як розвиток сільськогосподарського машинобудування і забезпечення сільськогосподарського товаровиробника сільськогосподарською технікою, мінеральними добривами та засобами захисту рослин, захист та поліпшення використання земель сільськогосподарського призначення, регулювання ринків сільськогосподарської продукції, страхування сільськогосподарських культур та ризиків, розвиток селекції у рослинництві й тваринництві, розвиток рибного господарства та будівництво риболовного флоту, будівництво об'єктів соціальної сфери на селі, розвиток аграрної науки та освіти тощо.

До напрямів державного регулювання сільського господарства слід віднести застосування і впровадження концепції державного регулювання аграрного сектора економіки на основі методів державного регулювання сільського господарства. Інакше неможливо відпрацювати підходи до організації сільськогосподарських ринків, розробити ефективні цінову, податкову, кредитну, інвестиційну та інші політики. А, як відомо, від розвитку агропромислового комплексу залежать продовольча безпека країни і функціонування внутрішнього продовольчого ринку, забезпечення сільського населення робочими місцями та соціальна стабільність в суспільстві.

Література:

1. Абакин А. Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики / А. Абакин // Вопросы экономики. — 1997. — № 6. — С. 4.
2. Андрусенко Г.О. Основні напрями вдосконалення державного регулювання агробізнесу в регіоні / Г.О. Андрусенко // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. — Х.: Вид-во Хар ПІ УАДУ, 2002. — № 2 (13): у 2—х ч. Ч.1. — С. 18—22.
3. Веймер Д. Аналіз політики: концепції і практика / Д. Веймер, Е. Вайнінг; [пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник]; наук. ред. О. Кілієвич. — К.: Основи, 1998. — 654 с.
4. Воротін В.Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: монографія. — Київ: Вид-во УАДУ, 2002. — 392 с.
5. Гайдуцький А.П. Інвестиційна конкурентоспроможність аграрного сектора України: [монографія] / А.П. Гайдуцький. — К.: Нора-Друк, 2004. — 246 с.
6. Гелбрейт Дж.К. Економіческие терии и цели общества / Дж.К. Гелбрейт. — М.: Прогресс, 1979. — С. 352—353/172 Формування ринкового механізму в аграрному секторі АПК / За ред. В.К. Терещенка. — Київ, 2002. — 384 с.
7. Шевчук В. Я. Основи інвестиційної діяльності / В.Я. Шевчук, П.С. Рожни. — Київ, 1997. — 250 с.
8. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку / Й. Шумпетер; [пер. с нем. В.С. Автономова [и др.]. — М.: Прогресс, 1982. — 455 с.
9. Певзнер Е. Государственное регулирование сельского хозяйства / Е. Певзнер // АПК, экономика, управление. — 1998. — № 5. — С. 70—73.

Стаття надійшла до редакції 26.07.2010 р.